

«А ја розуміеіаю о wysokim mozgu jego, że jest pojętju rozmaitości duchów języcznych, ku temu Grecieku Polski, Litewski, Ruski, Łaciński, Niemiecki і ро сзеісі żydowski tak powemu słońcu tekst jasnie przęrsiује» [Witanie 1913, 10]. Звяртаючыся да саксонскага казначдзя, якога ён называе «z garbarga wielki Swiniętr, a z partacza krawca», аўтар будзе шасцімоўнае макаранічнае прывітанне:

Kaip ad nos il tes Hencher Licha duszka Minister.

Ar tanis bolsz Aloon Ewona litewska gut est

Od galgen physzodli lecz Entade Sydera wejzdy

Su dich przęmiosłes Hreckoje gamma tibi.

Du kansi greckie Logos kadu tua burna hlaholi

Os porę francie Sasow ducere fluxna hlaholi [Witanie 1913, 11].

Прыведзеныя намi ўрыўкі з літаратурных твораў XVI – XVII стагоддзяў сведчаць пра тое, што феномен білінгвальнасці і макаранічнасці напрамуно быў звязаны не толькі з чыста літаратурнымі задачамі, якія ставіў перад сабою пісьменнік, але і з жанрам, у рамках якога рэалізаваліся гэтыя задачы.

Крыніцы

1. [Шацёй Інаціў] *Гармонія, альбо Согласіе веры, сакраманьтвон и церемоней святое Восточное Церквыи съ Костелом Рымьскім.* [Вільна, 1608].
2. *Dipic Gelaznyz. Antarologia або арологіеу... znieścienie...* В. т., 1632.
3. [Jodko Lithuania] *Sarmen polskolatimam seshi rijackiego Jodkone Lithuaniae authore. Cracoviae, Anno restauratae salutis humanae, 1600.* [Факсімільнае ўздручэнне К. Вадэцкага. Б. м., 1913].
4. *Knaprius Gregorius. Thesaurus polonolatino-graecus. seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae. Polonorum usui accommodatum.* <...> Opera Gregorii Snaří e Societate Jesu. Cracoviae, 1621.
5. [Ruski Ioseph] *Examen Obrozu...* В. т., 1623.
6. [Ruski Ioseph] *Examen Obrozu...* Вільно, 1621.
7. [Smotręcki Melesuz] *ӨРННОЗ...* Вільно, 1610.
8. *Witanie na Pierwszy wjazd z Krolewsa do Kadubka ... Hertm Lutermastra...* 1642 (в. т.) // *Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук.* СПб., 1913. Т. XVII. С. 10–14.

Т. І. Касцюкевіч (Мінск)

ЭПІТАТЫ Ё ТВОРАХ ЯНКІ КУПАЛЫ ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗА

У гісторыі новай беларускай літаратуры і яе стыляў адметная роля належыць перыяду пачатку XX ст., калі былі закладзены асновы сучаснай беларускай літаратурнай мовы і яе стылістычнай дыферэнцыяцыі. Асабліва актыўна ў гэты час фарміраваўся мастацкі стыль, які суадносіцца з усімі стылямі літаратурнай мовы і з усіх стыляў найбольш набліжаны да народна-размоўных крыніц і да традыцый народна-паэтычнай творчасці.

Станаўленне мастацкай стылістыкі звязана з дзейнасцю вядучых майстроў слова. Велізарнае значэнне ў гэтым сэнсе мела

моватворчасць аднаго з волатаў нацыянальнай культуры Янкi Купалы. Мова Янкi Купалы з'яўлялася ўзорам таго, як трэба пісаць па-беларуску, прадвызначала той магістральны шлях, па якім пайшло далейшае развіццё нашай мастацкай літаратуры і яе мовы.

Важнейшымі элементамі мастацкага стылю выступаюць сродкі вобразнасці. На матэрыяле аднаго з ранніх зборнікаў Янкi Купалы («Спадчына», 1922) разгледзім асаблівасці функцыянавання ў беларускай мове пачатку XX ст. такога віду тропа як эпітэт.

Эпітэты вершаў Я. Купалы вызначаюцца разнастайнасцю прыроды. Яны падзяляюцца на некалькі груп. Паводле функцыі выдзяляюцца таўталагічныя, паяняльныя і метафарычныя; паводле асаблівасцей стылістычнага выкарыстання – аўтарскія і сталыя эпітэты.

Асабліва цікавымі і каштоўнымі ў мастацкім сэнсе з'яўляюцца метафарычныя эпітэты, якія абазначаюць прыкмету, перанесеную на аснове якой-небудзь блізкасці або падабенства з аднаго прадмета на другі. У Янкi Купалы яны займаюць першае месца па частотнасці: *плакучы пералівы, крўюда сляная, сьлёзных рэк, шляхі нямыя, сон магільны, душы расплаканай, радасны бязьмер, сул медны і інш.*

На другім месцы па ўжывальнасці ў вершах Янкi Купалы знаходзіцца сталыя эпітэты. Такія эпітэты трывала замацаваліся за пэўнымі словамі і ў выніку набылі ўстойлівы, традыцыйны характар. Яны спалучаюцца з тым або іншым словам здуна і выкарыстоўваюцца ў паэтычнай мове як гатовыя паэтычныя формулы, амаль не абнаўляючы свайго вобразнага значэння: *белы дзень, агністымі іскрамі, чорныя долі, буйны вечер і інш.*

Менш рэгулярна ў зборніку сустракаюцца *маясяняльныя* эпітэты. Гэта мастацкія значэнні, якія падкрэсліваюць у прадмеце, з'яве адметнае, характэрнае, тое, што вылучае гэты прадмет ці з'яву з шэрагу іншых. Яны нясуць надзвычайна важную сэнсавую і эмацыянальную нагрузку: *дуб апалены, змарнелы чалавек, излест верасны, ласкай матчынай.*

Найменш распаўсюджанымі ў прааналізаваных купалаўскіх тэкстах з'яўляюцца *таўталагічныя* эпітэты. Яны абазначаюць такую якасць або ўласцівасць прадмета, якая разумеецца сама сабой як рыса заключаная ў назывным значэнні прадмета: *трутні праасартлы, на могілкахым кладзбійчы, вясеннія прамаліны.*

Для аўтарскіх эпітэтаў характэрна арыгінальнасць, самабытнасць мастацкага ўжывання. Незвычайны сэнс, вобразнасць гэтыя эпітэты, як правіла, набываюць пад уплывам паяняльнага назоўніка. Такія эпітэты сведчаць пра схільнасць аўтара да актыўнай словатворчасці, пра абстрагаванасць яго мыслення, што дазваляе стварыць непаўторныя, аказіяльныя значэнні. У вершах Янкi Купалы прысутнічаюць такія эпітэты, але колькасць іх дастаткова абмежавана: *браханьня абрыдлага, шлях зьлеплены зорак.*

Аналіз мовы вершаваных твораў Янкi Купалы паказаў, што на пачатку XX ст. ішло актыўнае фарміраванне сродкаў мастацкай

вобразнасці. Выкарыстоўваючы традыцыі, якія склаліся ў мове фальклору, новая беларуская літаратурная мова ішла па шляху пашырэння эстэтычных уласцівасцяў мастацкага слова, убагачэння яго ўнутранага зместу за кошт выяўлення ў ім дадатковых метафарычных адценняў. Мова мастацкага твора ў разглядаемы перыяд ужо не была простым «фотаздымкам» народнай мовы. Дзякуючы адбору выражальных сродкаў і форм, якія праводзілі тагачасныя пісьменнікі, яна набывала высокапаэтычнае гучанне і ўзнімалася на якасна новы ўзровень.

Т. А. Кісель (Брэст)

З НАЗІРАННЯЎ НАД СТРУКТУРАЙ БАТАНІЧНЫХ НОМЕНАЎ У ГАВОРКАХ БРЭСЦКА-ПІНСКАГА ПАЛЕССЯ

Батанічная наменклатура Брэсцка-Пінскага Палесся характарызуецца неаднароднасцю ў структурным плане. Акрамя вялікай колькасці простых намінальных, распаўсюджаны складаныя і састаўныя номены. Далезную групу мы і разгледзім у нашым артыкуле.

1. У структуру састаўных (двухслонных) номенаў вылучаюцца наступныя мадэлі: 1) назоўнік + поўны прыметнік, 2) назоўнік + кароткі прыметнік; 3) поўны прыметнік + назоўнік, 4) кароткі прыметнік + назоўнік, 5) назоўнік + назоўнік.

1. 1. Найбольшай прадуктыўнасцю вызначаецца мадэль **кароткі прыметнік + назоўнік**. У заходнепалескіх гаворках па дадзенай мадэлі ўтворана 75 номенаў: *амэрыканскэ зілле, анойткыны глазіна, анойтныны глазкы, асеня астра, баржова фасоля, біла конюшына, біла конюшына, біла ятылына, буснёва лапа, вовчы гуркы, воўчовы стручкі, вузькое молоко, вышнёвэ зілле, зусіна лапка, зусячы лапка, дрына броекьва, дыка морква, дыка конюшына, дыка мата, жабскэ молоко, жабчэ молоко, жэжыка кропыва, зайцов ичавушок, зайцова горціочка, зайцова капуста, зайцовы буракі, зайцоў ичавэй, зозуліны ручнычкы, зозулін лён, зозулін лён, зозулькін рушнічок, зозульчыны ручнічкі, зозульчыны ручныкі, зымова пшаняця, зымовыя цветкі, зымовэ жыто, Іванова голова, Іванова кроў, Іванкава кроў, каіаца лапка, кача короста, кінська лэнэха, котяча мата, кошача лапка, красна колшына, красна конюшына, красна рабіна, курача слепота, курача слыпота, курына слепота, курына слыпота, ластоўчін лёнок, маёвэ цветке, маленька конюшына, назэмка пшаняця, осінне зілле, пастухова сумка, пастуша сумка, подоросня трава, позьяна капуста, раковы шчыкі, раяна капуста, розова конюшына, свіняча трава, свынтыянське зілле, свынча трава, собачча мнята, сынявыныкы квыточкы, царска корона, чорны ягоды, чырвона конюшына, чырвоны буракі, чырвона конюшына.*

1. 2. Другой па пашыранасці сярод двухслонных найменнаў з'яўляецца мадэль **поўны прыметнік + назоўнік**. Далезная група налічвае 69 намінальных: *азурэчная трава, бабій цвет, бараны росі,*

бараны хвостыкі, бёлы наліў, бёлые поднежэнікі, білые поднежэнікі, білы наліў, божыя росіца, болютій молочэй, больша конюшына, бордовыя помідоры, буськовы лэйх, волоські горх, волоські орх, волоськовы горх, воўчы ягоды, воўчы горох, гоўбые поднежэнікі, городвое зілае, грэчкі орх, гусыны латкі, дыка белена, дыкі віноград, дыкі окрэй, дыкый бэз, дыкый кропэй, дыкый окрэй, дыкый мак, жэсютый ляд, заячы ичавух, зімня кветкі, кінскі шчапах, кінскі ичавэй, конскі лотух, конскі ичавэй, кормовы буракі, кормовы буракі, коровы хвосты, красны буракі, красны наліў, красны перэц, куньскы плышняк, кынський плышняк, луговые васылькі, мыйшыи ляд, пастушыя сумка, позьяна капуста, простый вазон, пулювая морква, райскія еблычка, раяна капуста, розовый васыльк, розовы наліў, садовыя ромашкі, свейський плышняк, сладкі перац, солодкія буракі, столовыя буракі, цэтная капуста, чорныя ягоды, чорны помідоры, чорныя ягады, чырвоныя буракі, чырвоныя буракі, чырвоныя ягоды, яровая пшэныця.

1. 3. Трэба адзначыць, што для заходнепалескіх гаворах менш характэрна ўжыванне састаўных номенаў па мадэлі **назоўнік + поўны прыметнік**, у той час як у навуковай наменклатуры дадзеная мадэль найбольш пашырана і з'яўляецца нарматыўнай. Па названай мадэлі ў гаворках Заходняга Палесся ўтворана 40 найменнаў: *баз білы, баз бордовы, баз сірэневы, без белы, без сірэневы, бобівяк лэсовый, боб тычковы, булява морская, буракі кормовы, бэз белы, бэз білы, бэз сірэневы, бэз чырвоны, вішні бочымленскія, гэвздома молевая, гороічок дыкы, корч лышкочый, лубын дыкый, лубын жэбты, лыча жэулята, лыча красная, мак полювой, птыцяк жэбський, птыцяк свейський, порычкі красныя, порэчкі красныя, пружіва іжкучыча, ромашка полювая, ронэта золотая, росянка болотыня, свекла кормовая, свекла столовая, смородіна чорная, становык жэжскі, становык мужчыньскі, уражык мужчыньскый, фасоля тычкова, фэйлкі леные, хвоніаца полаяна, хвышчайка полювая.*

1. 4. Па мадэлі **назоўнік + кароткі прыметнік** утвораны 32 заходнепалескія батанічныя наміналы: *алыча жэвта, алыча красна, алыча розова, булява амэрыканьска, буракі пастэвны, буракі чырвоны, гарбаіна чорна, гарбаіна красна, ёлочка городня, кропыва двухдомна, кропыва жэуца, кропыва чырвона, лёнок зозулін, ліля біла, ліля жабска, лыча жэвта, лыча красна, марэчкі білы, пасоля беленька, пасоля біла, пасоля робенька, порэчка красна, рабіна чорна, рабіна чырвона, рабіна красна, ранэта раяна, ранэта шэра, роза коматна, свекла красна, слыпота курача, смородіна біла, смородіна чорна.*

1. 5. Адзінаквымі наміналымі прадстаўлена мадэль **назоўнік + назоўнік роднага склону**. Іх усяго 2: *курака лышчыны, цвет од сэрца*. Такім чынам, гаворкам Брэсцка-Пінскага Палесся для называння раслін характэрна ўжыванне састаўных номенаў мадэлі **прыметнік (поўны ці кароткі) + назоўнік**. Такія ўтварэнні не з'яўляюцца нарматыўнымі для навуковай батанічнай наменклатуры, дзе для абзначэння відаў прыняты бінамінальны найменні, першае слова ў якіх называе род, да якога адносіцца дадзены від (выражаецца назоўнікам), другое – выдавы эпітэт (часцей гэта прыметнік, рэдка –